

УДК:94(438+477)

**НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ В
ГАЛИЧИНІ: ЄВРЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ
(НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ)**

Іван ФЕДИК

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історичного краєзнавства

Використовуючи документи державних органів влади, поліції та прокуратури автор намагався зробити загальний аналіз політики польської держави у стосунку до єврейського населення Галичини.

Ключові слова: Польща, євреї, поліція, прокуратура, судова справа

Поверсальська Польща формувалася як держава багатонаціональна і її національну канву, крім поляків, складали українці, євреї, білоруси, німці, литовці, чехи та інші національності, менші за чисельністю.

Як відомо, в результаті перемоги в польсько-українській війні і рішення Ради Амбасадорів Паризької конференції – Східна Галичина, Західна Волинь та інші українські землі були, передані II Республіці Польській. В результаті ухвал цієї ж Паризької конференції Польща отримала частину колишніх німецьких територій в Сілезії, а за Мюнхенською угодою до Польщі відійшла частина Цішинської Сілезії; після польсько-литовської війни та Сувальської угоди за Польщею залишилися м. Вільнюс та частина литовської території¹.

На цих новоприєднаних територіях жила значна кількість євреїв, які, влившись в польську державу, істотно збільшили чисельність своїх одновірців в етнічній Польщі.

На початку існування відродженої польської держави тут було три мільйони євреїв, тобто приблизно 10% від усього населення країни і вони мали гарантовану конституцією 1921 року громадянську рівноправність. У 1919 р. євреїв було визнано національною меншиною².

З усіх територій міжвоєнної Польщі Галичина мала найбільше єврейське населення. В 1921 році тут записано 736000 євреїв, а у Львівському воєводстві їх жило 313 тис. 206 чоловік, окремо ж у Львові в 1921 р. мешкало 78854 євреїв, найбільше з усіх міст Галичини. Перед війною євреї займали друге місце за чисельністю населення у цьому місті, поступаючись лише полякам³.

Загалом, в повоєнній Польщі євреї за чисельністю були другою після українців національною меншиною.

У період польсько-української війни 1918–1919 рр., зокрема під час боїв за Львів відбулася подія, яка стала однією із детермінант стосунків між польською владою і євреями у 20-х роках. Цією подією є часткова підтримка єврейським

населенням Галичини української влади в краї, а також їх участь у боях з польським військом на боці Української Галицької Армії. Результатом цього були погроми у Львові, вчинені солдатами польської армії в кінці листопада 1918 р., коли загинуло 73 євреї, а 433 було важко поранено, більше п'яти тисяч сімей пограбовано, кілька десятків будівель – спалено⁴. Ставлення військових було частково екстрапольоване і на єврейсько-польські стосунки у подальші роки.

Після закінчення війни, як уже згадувалося вище, євреї отримали від польської влади деякі поступки, у відповідь частина єврейських лідерів закликала єврейське населення Польщі перейти до нейтралітету або ж підтримати польську владу. Після цього поступово політичне, національне та культурне життя єврейської меншини стало розвиватися швидше, незважаючи на певні перешкоди, політичного характеру. За підрахунками проф. Меламеда у Львові в міжвоєнний період виходило 22 єврейських періодичних видання польською мовою. Під час виборів до польського парламенту євреї отримали 8% мандатів, що набагато більше, ніж будь-яка інша національна меншина країни⁵.

Все ж, попри переслідування, єврейська нова влада толерувала більше ніж, наприклад, українців чи білорусів, хоч антисемітизм у міжвоєнній Польщі був досить високий. Однією з причин є те, що інші меншини боролися за відновлення чи створення своїх держав, вважаючи польську владу окупаційною. Більше того, частина українців і білорусів виступала за возз'єднання своїх земель з радянськими республіками СРСР. Боротьба за національне возз'єднання була також гаслом у литовців та німців.

У єврейському політичному і національно-релігійному середовищі ситуація була інша.

Політично євреї у Польщі поділялися на три групи: перші – це сіоністи, які виступали за об'єднання всіх євреїв, за еміграцію в Палестину і створення там власної держави. Влада Польщі, особливо ендеки, намагалися контролювати їх діяльність з одного боку, а з другого – сприяли їхньому еміграційному рухові, заперечуючи боротьбу євреїв за свою автономію.

Друга частина євреїв, що була активними членами чи прихильниками Бунду і виступала за втілення в життя соціалістичних ідей, мала значні проблеми з польською владою, особливо в часи ендеків. Найбільше переслідували у міжвоєнній Польщі тих євреїв, що належали до комуністичної партії.

Третьою течією чи угрупованням була “Спілка Ізраїлю”, яка відстоювала єврейські традиції, боролася за збереження єврейського духу у внутрішньому житті єврейської громади у Польщі⁶.

Слід зауважити, що в міжвоєнній Польщі не було міжетнічних, особливо серед національних меншин, конфліктів, мається на увазі, що не було протистояння між євреями та іншими підкореними націями, за винятком певних економічних непорозумінь на побутовому рівні серед маргінальних елементів. Лише в кінці 30-х років двадцятого століття, зокрема в німецькій общині Польщі під впливом

фашистської пропаганди в самій Німеччині, міжетнічна ситуація починає змінюватися не на користь євреїв.

З усіх польських політичних сил найжорсткішу позицію до єврейства та його політично-культурного середовища зайняла польська правиця. Інкорпоративна конференція ендеків щодо національних меншин Польщі не давала великих надій євреям щодо розбудови свого національного життя, а тому в багатьох випадках єврейські депутати польського парламенту виступали спільно з представниками українців та білорусів проти політики польських урядів⁷.

Як засвідчують архівні документи, всі єврейські політичні партії, національно-культурні, релігійні середовища та, зокрема, їх лідери перебували під пильним наглядом польської державної поліції. Склалися списки єврейських активних діячів, зрештою і не тільки єврейських, фіксувалися всі старі і новостворені організації, таємні агенти не минали жодного заходу, що їх організували євреї⁸.

Львівське повітове управління державної поліції активно вело нагляд і слідкувало за діяльністю сіоністських організацій⁹. Навіть незначні акції євреїв, або заборонялися, або проти їх організаторів відкривали кримінальні справи. Так, прокурор окружного суду у Львові порушив кримінальну справу проти євреїв, зокрема, проти Лейби Абрама Зільбермана та його товариша Сомета Сатупена за розповсюдження листівок проти споживчої організації “Трумфельдор”, хоч, як бачимо, тут ніякої загрози державі не було¹⁰. Часто бували випадки, коли прокуратура чи суди захищали євреїв, особливо, якщо справа велася проти українців і, таким робом, власті старалися організувати єврейсько-українські непорозуміння чи конфлікт. Наприклад, прокурор окружного суду у Львові відкрив кримінальну справу проти того, що українські націоналісти бойкотували державну тютюнову монополію, представником якої був єврей Ізраїль Мутер¹¹. Також було відкрито кримінальну справу проти українських націоналістів, звинувачених в антиєврейських виступах¹².

Польська прокуратура і суди намагалися у руслі своєї діяльності припиняти або відвертати антиєврейські виступи, але здебільшого винуватці отримували лише легкі попередження¹³. Так, у 1937 р. була відкрита кримінальна справа проти двох польських екстремістів – Казимира Подгаліга та Юзефа Ружицького, які звинувачувалися в антиєврейській діяльності, але, за браком доказів вони обидва були виправдані. У Польщі як і на “Східних кресах” було чимало випадків прокурорських проваджень проти студентів за антисемітизм. Знаковою є кримінальна справа, відкрита у 1937 р. проти Зігмунда Михальєвича та Тадеуша Венжиняка за побиття студентів-євреїв¹⁴. Якийсь Ян Хмара звинувачувався в нанесенні збитків Шеллю Нізенові на ґрунті антисемітизму¹⁵. Розглядалася справа з побиття студентів-євреїв польськими студентами у Львівському університеті, а також аналогічна кримінальна справа з побиття студентів-євреїв у Львівській Політехніці. Серед побитих були студенти Адольф Вассер, Кароль Врунвассер та Маер Вітлін¹⁶. У таких діях студентів часто підтримували польські молодіжні організації. Наприклад, на ґрунті антисемітизму студенти та інші

представники молоді вчинили розправу над Давидом Ляндау та Анною Ляндау, що мирно йшли львівською вулицею¹⁷. “Млодзєж Вшехпольська” була організатором багатьох антиєврейських виступів і погромів. Наприклад, часто в єврейські крамниці кидали запальні пристрої або нищили майно всередині. Про досить жорстку реакцію влади на такі дії свідчить справа Макса Федера, в крамницю якого в 1934 р. було кинуте вибухівку¹⁸.

Загалом, правоохоронні органи вчасно реагували на прояви нетерпимості до єврейського населення краю, що викликало в багатьох поміркованих євреїв, зокрема із середовища Agudat Israel, відчуття певної захищеності з боку влади і тому вони чітко дотримувалися лояльності щодо Польської держави. До речі, чимало євреїв користувалося польською мовою навіть у побуті, видавали свої друковані органи польською мовою і у своїх школах вивчали польську мову. Радикальніші єврейські політичні середовища, що боролися за забезпечення всіх громадянських прав єврейському народові в Польщі, виступали за збереження своєї ідентичності, через що часто ставали об’єктом тиску з боку поліції і прокуратури. Цензура їхньої преси була жорсткішою, слідчі справи проти їхніх лідерів – громіздкішими, інколи проводили обшуки в офісах організацій чи освітніх закладів¹⁹. Так, в 1933 р. було конфісковано єврейську газету “Хвиля Волинська” за критику влади²⁰. Те саме неодноразово чинили з газетою “Морген”, що виходила на їдиш, та іншими²¹.

Єврейські погроми в міжвоєнній Польщі не були частим явищем, але випадки нападів на магазини, де власниками були євреї чи, навіть, на житла траплялися, однак правоохоронні органи намагалися приховати інформацію про це – за публікацію матеріалів про погроми та напади на євреїв газети негайно конфісковувались. Так було з єврейськими газетами “Dos Fraje Wort”²², “Arbeiter Sztyme”²³, “Unzer Weg”²⁴ та іншими.

Державна поліція приділяла багато уваги єврейському соціалістичному рухові, який виступав за поліпшення життя євреїв, закликав до національної та соціальної справедливості та врешті до створення у Польщі єврейської автономії. Вже в 1924 р. за єврейськими партіями Бунд та “Паолей Сіон” велось посилене поліцейське стеження і донесення у Львівське повітове староство та Львівську воєводську управу²⁵. Навіть справа виховання дітей, як і діяльність єврейських молодіжних організацій, перебували під постійним наглядом державної поліції. В 1921 р. поліція організувала стеження за проведенням IV Крайового з’їзду єврейських організацій робітничої молоді “Цукунфт”, а також нагляд за діяльністю товариства “Наші Діти” та скаутської організації “Гамоар Раціоні”²⁶.

Ще однією особливістю роботи правоохоронних органів у сфері єврейських проблем було стежити за тими особами, які поверталися або виїжджали у Польщу з Радянського Союзу чи Німеччини. Кожний дозвіл ретельно перевіряла поліція²⁷.

Усе це складає єдину картину неналежного ставлення до єврейського населення з боку влади, що давало привід різним екстремістським організаціям

влаштувати антиєврейські акції²⁸, які так само викликали обурення серед різних верств населення Польщі, що часто переростали в акції протестів, у яких брали участь представники різних верств населення і різних націй²⁹. Прикладом цьому є великий страйк, що відбувся у Львові 17 березня 1936 р. на знак протесту проти єврейських погромів³⁰.

Крім того, депутати–представники єврейських організацій у польському парламенті, постійно вносили запити з приводу згаданих негативних явищ у Польщі, зокрема в Галичині. Ще в 1919 р. до Дирекції поліції у Львові надійшов запит єврейського національного клубу депутатів сейму у зв'язку з арештом без поважних причин євреїв у Львові³¹.

Окремим явищем у системі стосунків “влада–громадяни” було ставлення правоохоронних органів до єврейських комуністичних середовищ, а також до тих євреїв, які були учасниками ліворадикальних організацій інших націй. Причиною цього було те, що комуністи відкрито закликали до повалення польського уряду, до приєднання східних територій до СРСР, організували страйки, особливо в роки економічної кризи, демонстрації, видавали підпільно газети та листівки. Польський уряд вважав, що комуністами керувала Москва³², тому застосовував проти них жорсткіші каральні заходи. Зрештою, участь багатьох євреїв у комуністичному русі певною мірою компрометувала діяльність єврейського національного руху, чий лідери намагалися відмежовуватись від них. Часто сама підозра в комуністичній діяльності могла стати приводом до відкриття слідчої справи³³. Були навіть страти, як от у випадку з Нафталі Ботвіном 6 серпня 1926 року³⁴, або депортацій, як у випадку з Доліним Лейзор-Менделем³⁵.

Загалом, єврейський бік національної політики Польщі мав свої відмінності у порівнянні із стосунками польської влади та інших народів, що жили в цій державі. Дуже часто правоохоронні органи намагалися не лише обмежити якісь антипольські сторони єврейського руху, але і блокувати антиєврейські явища, які часто траплялися у цьому контраверсійному суспільстві. Значна частина єврейського населення Польщі лояльно ставилася до урядів Польщі. Євреї мали досить поважне представництво в польському парламенті. Хоч Польща і була державою з обмеженою демократією, але національні меншини, в тому числі і євреї, широко розбудовували своє національне життя. Крім великої кількості партій і громадських організацій в Польщі діяло сотні релігійних, гуманітарних і різного роду допомогових організацій, шкіл і релігійних установ. Серед інтелігенції в повоєнній Польщі був значний прошарок єврейських інтелектуалів. До політичних та соціальних середовищ входило багато банкірів і фінансистів, які спонсорували значні суми на єврейське політичне, національне та культурне життя, а також на виїзд в історичну Батьківщину – Палестину. Попри всі негаразди, ситуація щодо національних меншин і, зокрема, рівня демократії, в міжвоєнній Польщі та сусідньому СРСР істотно відрізнялася.

**NATIONAL POLICY OF POLAND IN GALICIA BETWEEN THE TWO
WORLD WARS: JEWISH CONTEXT
(BASED ON THE ACTIVITY OF LAW PROTECTING AUTHORITIES
AS AN EXAMPLE)**

Ivan FEDYK

Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Local History

Using the documents of police and attorney departments the author of the article tried to make general analysis of state national policy in Galicia concerning Jewish population of Poland between the two world wars.

Key words: Poland, Jews, police, prosecution, Galicia

¹ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990 / Г. Дильонгова. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”. – 2007. – С. 122–123.

² Там само. – С. 121.

³ Меламед В. Евреи во Львове. XIII – первая половина XX века. События. Общество. Люди / В. Меламед. – Львів: Текоп. – С. 238–239.

⁴ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів, 1998. – С. 98–99.

⁵ Меламед В. Евреи во Львове... – С. 256–264.

⁶ Дильонгова Г. Історія Польщі 1795–1990... – С. 122.

⁷ Пальківський К. Народи Галичини в історичній перспективі / К. Пальківський // Листи до приятелів. – №.145–146. – Кн. 3–4. – 1965. – С. 34–40.

⁸ ДАЛО. Ф. 108, оп. 1, спр. 558, арк. 1–3.

⁹ ДАЛО. Ф. 108, оп. 1, спр. 571, арк. 1.

¹⁰ ДАЛО. Ф. 139, оп. 9, спр. 267, арк. 1–3.

¹¹ ДАЛО. Ф. 139, оп. 9, спр. 743, арк. 1–3.

¹² ДАЛО. Ф. 139, оп. 9, спр. 747, арк. 3.

¹³ ДАЛО. Ф. 139, оп. 9, спр. 2476, арк. 7.

¹⁴ ДАЛО. Ф. 139, оп. 9, спр. 2408, арк. 1.

¹⁵ ДАЛО. Ф. 139, оп. 9, спр. 2410, арк. 1.

¹⁶ ДАЛО. Ф. 139, оп. 9, спр. 2414, арк. 1–5.

¹⁷ ДАЛО. Ф. 139, оп. 9, спр. 2417, арк. 2.

¹⁸ ДАЛО. Ф. 139, оп. 9, спр. 1494, арк. 1–4.

¹⁹ ДАЛО. Ф. 139, оп. 9, спр. 1496, арк. 1–28.

²⁰ ДАЛО. Ф. 139, оп. 5, спр. 640, арк. 1–3.

²¹ ДАЛО. Ф. 139, оп. 5, спр. 144, арк. 1.

²² ДАЛО. Ф. 11, оп. 29, спр. 5826, арк. 1–14.

²³ ДАЛО. оп. 29, спр. 2847, арк. 1–11.

²⁴ ДАЛО. Ф. 11, оп. 2843, спр. 1496, арк. 1–14.

²⁵ ДАЛО. Ф. 7, оп. 4, спр. 98, арк. 1–2.

²⁶ ДАЛО. Ф. 108, оп. 1, спр. 577, арк. 1–4.

²⁷ ДАЛО. Ф. 123, оп. 1, спр. 428, арк. 1–4.

²⁸ ДАВО. Ф. 46, оп. 9, спр. 142, арк. 1–2.

²⁹ ДАВО. Ф. 46, оп. 9, спр. 389, арк. 26.

³⁰ Історія Львова в документах та матеріалах. Збірник документів і матеріалів. – К.: “Наукова думка”, 1986. – С. 197.

³¹ ДАЛО. Ф. 271, оп. , спр. 450, арк. 1-2.

³² *Pobog-Malinowski W. Najnowsza Historia Polityczna Polski. 1864-1945 / W. Pobog-Malinowski. – Londyn, 1956. – Т. II. 1919–1939. – Str.562–563.*

³³ ДАЛО. Ф. 271, оп. 1, спр. 66, арк. 1-11.

³⁴ Історія Львова. – К.: Наукова думка, 1984. – С. 195.

³⁵ ДАЛО. Ф. 123, оп. 1, спр. 434, арк. 1–7.